

РЕЦЕНЗИЯ

проф. д-р Ангелина Иванова Вачева (Софийски университет “Св.Климент Охридски”, Факултет по славянски филологии), член на научно жури, определено със Заповед № РД 38-690 от 25.10.2016 г. на Ректора на Софийския университет “Св.Климент Охридски”

за труда на Димо Тодоров Димов „Пространството „град“ в прозата на Йосиф Бродски“, дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ (направление 2.1.Филология – Руска литература и литература на народите на ОНД (Руска литература на XX-XXI век)

Дисертационният труд на Димо Димов има за свой обект все още недостатъчно изследван в своята цялост проблем от литературното наследство на бележития руски поет на XX век Йосиф Бродски: образът на града в прозата на писателя. Сполучливо избраната тема предопределя приносния характер на представеното изследване. Обект на внимание е впечатляващ масив от текстове: биографични есета, есета-пътешествия, литературно-критични есета, писани от Бродски в течение на годините на руски и английски език. Привлечени са също достъпните интервюта, спомени на съвременници за живота, преподавателската дейност на писателя на фона на наложената от него приживе забрана за публикуване на биографични материали.

Дисертацията се състои от увод, четири глави и заключение с общ обем 219 страници.

В увода (с. 3-11) са формулирани изследователските цели и задачи на труда, избора на есеистиката на Йосиф Бродски като нейна основа и специалното внимание към града и градското пространство в нея. Димов заявява намерението си да привлече био- и автобиографичния дискурс в прозаичните текстове на писателя, да изследва „метафизиката на града и неговите особености като митопоетичен хронотоп“ в тях и да разкрие интертекстуалните им връзки с класическата руска традиция. Анализът на метафизичния образ на родния град на поета – Петербург/ Ленинград е съположен в дисертацията с образите на други значими за него градове - Венеция, Истанбул, Атина, Рим, Ню Йорк. Димов заявява своето намерение да представи символичните проекции на тези места в тяхната взаимовръзка в единна система. Предварително бих искала да заявя, че дисертантът успешно се справя с поставените цели и това предопределя приносния характер на неговия труд.

Глава първа „*Рецепцията на Йосиф Бродски*“ (с.12-33) традиционно обобщава съществуващите критически прочити на наследството на бележития поет, както и теоретичните подходи към образа на града като проблем в литературознанието, културологията, философията. Дисертантът демонстрира много добро познаване на метатекстовете за прозата на Бродски – монографии, дисертации, есета, интервюта, сборници от конференции и пр. Друг важен момент е обобщаващото представяне на критически текстове, посветени на града като концепт. Особено внимание е отделено на художествения образ на Петербург в руската литература и критика през XIX и XX век у Гогол, Достоевски, Л.Толстой, Херцен, Белински, Андрей Бели, Мережковски, Анциферов, Солженицин и др. (озадачаващо е забравянето на Пушкин в това изброяване, въпреки отчетливото му присъствие в представения в глава IV анализ). Димов се спира и на образите на другите важни за руския поет градове и най-вече на този на Венеция. Очертано е и литературното присъствие на Бродски в България. В българското литературно пространство интересът към поезията и прозата на големия писател се проявява както чрез преводи от руски и английски, така и чрез литературно-критични изследвания, някои от които инспирирани от научни конференции и специализирани издания. Димов подчертава приноса на българските учени (Р. Евтимова, Р. Божанкова, М. Костова-Панайотова, Г. Георгиева, Д. Чавдарова, Р. Кунчева, Б. Кунчев) в изследването на поетиката на Бродски, като не забравя да обърне специално внимание на разработката на интересуващата го тема.

Глава втора „*Бродски като личност и творец*“ (с. 34-59) е посветена на изработването на уникалната поетика на поезията и прозата на Йосиф Бродски във връзка с множество поетични традиции: на руската класическа литература, и Сребърния век (особено в лицето на А. Ахматова и О. Манделщам), на Античността и редица западноевропейски литератури. В трите части на главата са разгледани последователно формирането на творческия стил и постигането на литературно признание; особеностите на есеистиката на Бродски; характерната за творчеството на писателя интертекстуалност, нежеланието му да се подчини на идеологическия съветски канон, изповядването на принципа на свободата на творческата интерпретация. Заслужаващи внимание и приноси са наблюденията на Димов върху самооценката на Бродски, който поставя прозата си на по-заден план от поезията си, върху отношението на поета към двата колоса на руската класическа литература, каквито са Ф. М. Достоевски и Л. Н. Толстой. Обстойно е разгледан творческият диалог на Бродски с представители на руския неофициозен интелектуален елит, каквато е

Анна Ахматова например, и с видни западни интелектуалци (Исая Бърлин, Сюзан Зонтаг, Томас Венцлова и др.). В този смисъл би било интересно да бъде сравнено отношението на Бродски към Толстой с това на Исая Бърлин (например в есето на последния за писателите „таралежи“ и „лисици“). Препоръчително е и да бъде преодоляна известната фрагментарност в изложението.

Глава трета „*Поетика на пространството „град“*“ (с. 60-75) задава теоретичните подходи към темата на дисертацията. В първата част на главата е разгледан градът като културен и литературен феномен от различни аспекти на хуманитарното знание, градоустройствени и урбанистични идеи. Втората част се занимава с основните понятия в поетиката на градското пространство. Дисертантът демонстрира добра осведоменост в основополагащите теоретични трудове на Флоровски и Шпенглер, Ръскин, Зимел, Бенямин, Хесел и изключително важните за руската хуманитаристика изследвания на Ю. Лотман и В. Топоров и други представители на Московско-Тартуската семиотична школа. Интерес предизвиква сравнението между Бродски и Франц Хасел и Валтер Бенямин в „четенето на града“ с неговата „специфична азбука“ (с.65) като паралелите между тримата творци са не само литературни, но и биографични. Кратката теоретична глава напомня на читателя основните подходи в литературната наука към метафизиката на града, детайлно разработена най-вече във връзка с родния на Бродски Петербург/Ленинград от Тартуската школа през 80-те години на ХХ век: понятията „митопоетика“ и „митопоетичен хронотоп“, „поетосфера“.

Разгледаният аналитичен инструментариум е водещ в коментара на Димов на есеистиката на Бродски, предложен в заключителната четвърта глава „*Метафизика на града в есетата на Бродски*“ (с. 76 – 199). Тази част на работата фактически е основната и най-важна в изследването. Всъщност, съдейки по обема ѝ, деленето на четири глави може да бъде прието под условие, тъй като последната глава надвишава по обем другите три и реално в структурата на работата отчетливо се оформят две части, които аз бих назовала „предварителна“ и „същинска“. Логиката на изложението обаче напълно оправдава тази привидна диспропорция. Четвъртата глава е смисловият и приносен център на дисертацията. Тя би могла да бъде публикувана и като отделна студия за творчеството на писателя и образите на любимите му градове.

Четвъртата глава е композирана на свой ред от четири части, които стесняват постепенно обектите на анализ от по-широка към по-тясна и специфична проблематика. Първоначално вниманието на автора е съсредоточено върху

събирателния образ на града в есеистиката на Бродски. Основополагаща за творчеството на поета е интерпретацията на петербургския мит и включването на произведенията му в т. нар. „Петербургски текст“. Димов детайлно анализира отделните компоненти на петербургския текст в есеистиката на Бродски, повтарящи се в произведението на петербургска тема през десетилетията: сградите и паметниците, климатът, основаването на града, паметните „литературни“ места. Потърсени са приемствените връзки с Пушкин, Гогол, Достоевски, Л.Толстой, Херцен, Белински, Андрей Бели, Мережковски, Ахматова и Манделщам. Дисертантът обръща специално внимание на обновяването на петербургския мит. Приносно и интригуващо с изводите си е съпоставянето на прочитите на Бродски и Анциферов на „душата на Петербург“. В интерпретацията на Димов Бродски осигурява приемствеността в художествения образ на имперската северна столица и го противопоставя на стремежа на съветската власт да насити с нова идеологическа символика преименувания Ленинград. Дисертантът подчертава парадоксалността на възприемането у Бродски на социалистическия град, който, лишен от статута си на столица спомага за запазването на петербургския мит (с.123). Семантичен център на тази част от дисертацията е фрагментът, анализиращ образа на Петербург у Бродски през призмата на родния дом. Носталгията, чувството за изгубения „рай“, даже умилението при спомена за комуналния бит, нелепо профанизиращ вътрешната архитектура на представителната постройка (анфиладата, високите тавани, полупреградената „половин стая“ и пр.) и не на последно място осъзнаването на своеобразното „литературно наследство“ на дома на Мурузи, в който живее поетът с родителите си преди изгнанието, като своеобразен завет на независим поетичен дух, са доловените от Димов смислови доминанти в силно проявяващия се автобиографичен контекст в част от есетата. Заслужават внимание и наблюденията на Димов за сходствата и различията във възприятието на образа на Петър Велики и на Петербург едновременно като „неруският“ руски град у Бродски и Солженицин. Според дисертанта „Бродски използва Петербург за универсален модел на пространството „град“ и съотнася, съпоставя и търси чертите на този град във всички останали градове – обект на неговата творческа интерпретация“ (с.92). От гледна точка на следването на този универсален модел дисертантът пристъпва и към анализа на образите на другите значими градове в живота и в творбите на поета изгнаник. Впечатляващ е анализът на образа на Венеция като своеобразна проекция на родния град (известен и като „Венеция на Севера“), която в крайна сметка подслонява навеки Бродски. Осмислен като град на поезията и любовта, образът на Венеция отново е

търсен не само чрез личните мечти и чувства, а през призмата на руската литературна традиция на двете скъпи на поета класически епохи – XIX век и Сребърния век (Вяземски, Херцен, Блок, Гумилъв, Манделщам, Мураов, Бели, Розанов, Мережковски). Потърсено е и западноевропейското възприятие на италианския град, асоциациите, които Бродски въвежда (Т. Ман и Джон Ръскин, Хенри Джеймс и Марсел Пруст). Тук би било уместно да бъде потърсен и друг паралел в интерпретацията на мотива „Венеция през зимата“ - с популярния роман на бележития френски писател Еманюел Роблес, осмислящ италианския град като пространство на любовта, независимия дух, верността към себе си.

Архетипът на имперския град Петербург служи за отправна точка в подхода на Бродски към образите на други световни мегаполиси. В следващите части на четвърта глава Димов изследва интерпретацията в есеистиката на Бродски на две значими за руската литература и култура теми – имперското величие, основано на историческа и религиозна уникалност, личността на владетеля и за отношението на поета и властта. Тези теми са асоциирани с топосите на Истанбул, Атина и Рим, съотнесени с любимия роден Петербург. Дисертантът демонстрира много добро познаване на идеологическите концепти в руската културна история и показва метафизичните неокласицистични асоциации, които Бродски въвежда в образите на тези градове: ориенталщината и културната изостаналост на Истанбул, намираща паралел в „азиатщината“ на тогавашния режим в родната му страна, Атина като люлка на европейската цивилизация и символ на вечния античен идеал. Особено приносен е анализът на образа на Рим в есето „В памет на Марк Аврелий“ и тройната проекция „град-владетел-статуя“, инкорпорирана в скритото сравнение на двата знаменити владетелски паметника – на римския император философ и на Петър Велики („Медният конник“), която придава нов смисъл на асоциацията на Петербург като IV Рим, заложена още при основаването на града и търсена във властовите сценарии на Руската империя. Не на последно място трябва да подчертая пълноценния анализ на есето „Писмо до Хораций“ като израз на възгледите на Бродски за независимостта на твореца, тема, характерна за руската литература още от края на XVII – началото на XVIII в. Тук обръщането на Бродски към руската поетична традиция би могла да бъде още по-отчетливо подчертана чрез вписването на това есе в парадигмата „разговори с мъртвите поети“ (антични, западноевропейски, руски), така характерна за големите имена на руската поезия на XVIII и XIX век (Кантемир, Ломоносов, Державин, Батюшков, Пушкин и др.), още повече, че класицистичността на творчеството на изследвания автор го предполага. Би

могло да се пожелае и илюстрирането на разсъжденията с повече текст от разглежданите произведения.

Наблюденията над творчеството на Бродски са апробирани на няколко научни конференции и в девет публикации по темата на дисертацията, а за интереса към тях говорят и цитиранията им от колеги, работещи по сходна проблематика.

Авторефератът отговаря на изискванията и представя достатъчно пълно структурата и съдържанието на дисертацията и направените изводи и приноси.

Библиографията към дисертацията е добре подбрана, изчерпателна и съответстваща на основните насоки на изследването. Тя включва около 150 заглавия от български, руски и англоезични автори.

В заключение бих искала да обърна внимание на факти, които стоят извън академичното писане и на пръв поглед нямат пряка връзка с него, но достатъчно красноречиво говорят за качествата на докторанта Димо Димов. На първо място това е талантът му като фотограф, с изключителен усет към местата и хората, който несъмнено му помогна за написването на този труд. Желанието на Димов да усети местата на Бродски, да ги съпреживее не само чрез прочита на творбите, а и лично беше отбелязано още на предварителното обсъждане на дисертацията в катедрата. На второ място това са чисто човешките достойнства на дисертанта, настойчивостта в търсенето на знанието, трудолюбието и съпричастността, социалната активност в доброволчески каузи, които бяха повод за гордост за колегите от катедрата.

Всичко това ми дава основание да заявя, че дисертацията „Пространството „град“ в прозата на Йосиф Бродски“ е подчертано приносен труд за българската русистика, който представя цялостен поглед върху прозата на писателя и задълбочено анализира поетиката ѝ във връзка с разнообразни литературни и културни традиции. Предлагам на уважаемото жури да присъди на Димо Тодоров Димов научната и образователна степен „доктор“ по направление 2.1.Филология – Руска литература и литература на народите на ОНД (Руска литература на XX-XXI век).

София,

10.01.2017 г.

Проф. д-р Ангелина Вачева